

---

*Олександр СЕДЛЯР*

## **ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА „ГАЛИЦЬКО-РУСЬКА МАТИЦЯ“ У 1868—1876 РОКАХ**

Конституційні зміни в імперії Габсбургів 1867 р. визначальним чином вплинули на національно-культурну, громадську та політичну діяльність галицьких русинів упродовж наступних десятиліть. Традиційне руське австрофільство поступово було переосмислене, конкуренція з польським національним проектом у Галичині зумовила небачену раніше активізацію руського (українського) громадського життя, спонукала до пошуку нових ідей, нових форм та методів національно-культурної та національно-політичної активності, залучення до неї селянства і міщанства, мобілізацію всіх доступних ресурсів.

Одним із пріоритетних напрямів суспільної праці ще з 1848 р. для галицьких русинів була просвіта народу. Відповідна тематика була постійною у публічному дискурсі, особливо з 1860-х років, знаходила чимало відгуків у пресі і вважалася універсальною, актуальною і для світської, і для духовної інтелігенції, і, зрозуміло, для простолюду. Просвіта народу була неможлива без видання відповідної популярної і дешевої літератури. Для координації зусиль галицьких русинів у справі просвітницького книговидання 1848 р. засноване товариство „Галицько-руська матиця“.

Наприкінці 1860-х рр. це Товариство вже мало досить тривалу історію функціонування, видало кілька десятків книг різноманітного змісту і вважалася значною частиною руської інтелігенції організацією, яка мала б визначати розвиток народної просвіти, певним чином навіть розвиток літератури та літературної мови. Проте у другій половині 1860-х рр. стало зрозуміло, що Товариство не відповідає очікуванням, його зусилля налагодити публікацію і розповсюдження просвітницьких видань недостатні і не можуть істотно вплинути на поширення потрібних передовсім для селянства знань. Серед причин такого невтішного стану справ були пасивність керівництва „Матиці“ і нерозуміння ним перспектив просвіти народу в Галичині, брак належної якості рукописів просвітницьких видань для публікації, фінансові та організаційні труднощі.

Загальні збори „Галицько-руської матиці“ 1864 і 1865 рр., на які покладали багато надій, не виправдали сподівань. Плідної дискусії, яка дозволила б принаймні розпочати розв'язання найактуальніших проблем (понадпартійна позиція „Матиці“, тематика і мова її видань, логістика їх поширення, залучення широкого кола потенційних авторів, ефективне використання наявних фінансових ресурсів) не вийшло. Консервативне ке-

рівництво Товариства, де домінували такі русофіли, як заступник голови Яків Головацький, не бажало глибоких змін і бачило „Матицю“ передовсім як репрезентанта „високої“ (в русофільському розумінні) культури та історії галицьких русинів у слов'янському світі. Фактично „Галицько-руська матиця“ на 1867 р. була товариством для задоволення літературно-освітніх потреб порівняно невеликої частини інтелігенції, а не для просвіти народу.

Після затвердження нової конституції і появи дуалістичної Австро-Угорської імперії розпочалася реалізація автономії Галичини як коронного краю. Не було сумнівів, що провідну роль в автономній Галичині відіграватимуть поляки, а русинам (українцям) доведеться пристосовуватися до нових умов і забезпечувати свої національні та громадські права через активізацію громадсько-політичної діяльності та широке залучення до неї простолюдю. Саме в той час „Галицько-руська матиця“, як і вся Галичина, перебувала на порозі змін. Перший і багаторічний голова Товариства крилошанин Михайло Куземський отримав у серпні 1868 р. єпископські свячення і вирушив до своєї єпархії, до Холма; його заступник, Я. Головацький, у березні того ж року остаточно залишив Галичину і емігрував до Росії. Кілька років не відбувалися загальні збори „Матиці“, а галицькі народовці, не прийняті до неї 1865 р., готувалися до створення свого просвітницького товариства — „Просвіти“.

Таким чином і з огляду на нові політичні умови, які потребували неодмінної корекції стратегії громадської роботи, і з огляду на втрату монополії на просвітницькій ниві та регулярну критику в пресі, і, зрештою, з огляду на потребу обрати нове керівництво та провести загальні збори „Матиця“ мусила переглянути програму своїх дій. Тим більше, що наприкінці 1860-х рр. виразним був і суспільний запит на такі зміни. Вікно можливостей, очевидно, не було б відкритим довго — слід було оперативно реагувати на нові умови просвітницької діяльності.

Мета цієї статті — простежити та проаналізувати видавничу діяльність „Галицько-руської матиці“ від 1868 до 1876 р., коли активність Товариства призупинилася, а також розглянути оцінки видань „Матиці“ в тогочасній руській (українській) пресі.

Джерельну базу дослідження становили неопубліковані документи „Галицько-руської матиці“, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові (ф. 148), насамперед книга протоколів засідань відділу Товариства, а також публікації у галицькій періодиці (переважно в русофільській газеті „Слово“, також у часописах „Правда“, „Учитель“, „Наука“ та ін.).

Хоча діяльність „Галицько-руської матиці“, особливо у другій половині XIX ст., досить непогано досліджена в українській історіографії, однак про події 70-х і першої половини 80-х років XIX ст. у фаховій літературі йдеться дуже побіжно або й зовсім дослідники залишали ці роки поза увагою. Навіть у монографії Олексія Сухого „Від русофільства до москвофільства...“, де окремих розділ присвячено „Матиці“, досліджуваного періоду стосується тільки кілька сторінок<sup>1</sup>, та й там переважно опи-

<sup>1</sup> Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті).— Львів, 2003.— С. 227—230, 233—234.

сано події кінця 1860-х рр. Причинами цього є насамперед значне зниження активності Товариства після загальних зборів 1870 р., брак звітів про його діяльність („Матиця“ публікувала звіти до початку 70-х років XIX ст.— останній звіт за 1871 р.), зосередження уваги тогочасного суспільства на інших українських просвітницьких товариствах — „Просвіті“ і (з 1874 р.) Товаристві ім. М. Качковського. Проте для дослідників громадського життя галицьких русинів (українців) другої половини XIX ст. історія „Матиці“ досліджуваного періоду мала б бути цікавою передовсім з огляду на те, як Товариство і принаймні частина його членів та симпатиків намагалися знайти вихід зі складної ситуації, а також чому їхні зусилля виявилися недостатніми / неефективними.

Видавничу програму „Матиці“ на другу половину 1860-х років визначили загальні збори Товариства 1864 і 1865 рр. Виділ, формально не відмовляючись від зафіксованого у статуті завдання публікувати дешеву літературу для просвіти народу, зосередився на періодичному виданні товариства — „Науковому зборнику“, який був призначений для інтелігенції, радше навіть для представлення галицьких русинів у слов'янському світі<sup>2</sup>. Попри очевидну вже протягом першого року виходу в світ „Наукового зборника“, його непрактичність і непопулярність серед галицьких русинів, керівництво „Матиці“ продовжувало його друкувати передовсім з іміджевих міркувань, аби давати докази успішного розвитку галицьких русинів як історично та культурно самодостатнього, освіченого народу.

Окрім закидів виділу „Галицько-руської матиці“, що „Зборник“ завдає Товариству значних збитків, галицькі русини (особливо народовці) публічно неодноразово критикували мову цього видання, яка була далекою від народної. У редакційному комітеті „Матиці“, який його готував до друку, вів перед професор Львівського університету, відомий русофільський діяч Я. Головацький — очевидно, і мова, і зміст „Зборника“ відповідали насамперед його уподобанням та його колег (А. Петрушевич, Б. Дідицький). „Науковий зборник“ (виходив у світ у 1865—1868 рр.) набув майже символічного значення як яскравий вияв далекої від просвіти народу діяльності керівництва „Галицько-руської матиці“<sup>3</sup>.

Після кадрових змін у виділі „Матиці“, пов'язаних із виїздом деяких чільних діячів зі Львова, постало питання корекції видавничої програми Товариства. Слід було визначитися, чи видавати далі вже досить сильно скомпрометований „Зборник“, що робити з виданням історії Галицької Руси (конкурс на найкращу науково-популярну працю на цю тему було оголошено ще після загальних зборів 1865 р.) і чи не слід готувати до друку якісь інші, більше наближені до статутних вимог видання. За відсут-

<sup>2</sup> Про серіальні видання „Матиці“, передовсім „Науковий / Літературний Зборник“ 60—70-х років XIX ст., див. детальніше: Седляр О. Серіальні видання „Галицько-руської матиці“: проекти та їх реалізація (1848—1874 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія: книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології.— Львів, 2011.— Вип. 6.— С. 61—77.

<sup>3</sup> „[...] ставъ вінъ (виділ „Матиці“.— О. С.) видавати уже не популярні народні книжки, а взявъ ся за вистачку науковихъ, до того ще ненароднихъ ділъ. Але виділъ помиливъ ся на грубо: вінъ не лишень поваливъ самъ повагу товариства, не лишень звівъ ёго зъ витиченої уставомъ дороги, виділъ повівъ Матицю на чуже поле літературне и позбавивъ її органічного життя [...] Коли зайдешь сюди, то й побачишь, неначе ту могилу на українському степу, високу и дуже коштовну скирту „научнёго зборника“, а більшъ [...] нічого“ (Вісті // Правда (Львів).— 1868.— 15 жовт.— С. 455—456).

ности загальних зборів (їх не скликали від липня 1865 до вересня 1870 р.) відповідні рішення ухвалював віділ на своїх нечисленних засіданнях.

На засіданні 18 (30) грудня 1868 р. після тривалої дискусії вирішили-таки продовжити публікацію „Сборника“, однак при цьому наповнювати його ще й популярними творами. Періодичне видання „Матиці“ та інші книги Товариства мав готувати до друку окремий комітет у складі п'ятьох членів віділу: голови віділу А. Яновського, К. Меруновича, І. Ільницького, Б. Дідицького та Г. Крижанівського<sup>4</sup>. Цікаво, що під час засідання (цей епізод не ввійшов у друкований звіт у „Слові“) Амвросій Яновський поставив питання: „якимъ способомъ могло бы Общество исполнити задачу свою, высказанную въ § 1 своихъ Статутовъ“<sup>5</sup>, тобто, яким чином видавати популярні книжки для народу. Саме формулювання питання виглядає дивним — кому, як не голові Товариства знати, як виконувати основний параграф статуту? Проте на засіданні віділу ніхто не дивувався, просто буденно висловилися „за издаваніємъ кромѣ Сборника еще другихъ книжокъ“<sup>6</sup>. Що саме видавати, очевидно, залишили для ситуативного вирішення на майбутнє. На цьому ж засіданні віділу розглянули рукопис (єдиний, що надійшов на конкурс) історії Галицької Русі і ухвалили його через недостатню якість не друкувати і премію (300 злотих ринських) не виплачувати<sup>7</sup>.

Зміст засідання віділу „Матиці“ свідчить, що керівники Товариства намагалися врахувати суспільну критику, узгодити по можливості суспільні запити з традиційною, дуже обережною стратегією книговидавництва Товариства. Результат виявився далеким від бажаного, хоча певні зрушення відбулися й асортимент видань „Галицько-руської матиці“ кінця 1860-х — першої половини 1870-х років виявився різноманітнішим, ніж протягом попередніх 7—8 років.

Перш ніж перейти до переліку видань Товариства, коротко проаналізуємо згадану вже традиційну, як на кінець 1860-х років, видавничу стратегію „Матиці“. Її не регламентували офіційні документи, на неї слабо впливали загальні збори — це була радше сукупність уявлень про просвіту народу та потрібну для цього літературу, а також про громадську діяльність керівництва „Матиці“, де традиційно провідну роль відігравали високі достойники Греко-Католицької Церкви.

Видавнича діяльність „Галицько-руської матиці“, згідно зі статутом Товариства, мала бути спрямована передовсім на реалізацію ідеї просвіти народу. У 50—60-х роках XIX ст. просвіту народу руська інтелігенція, переважно духовенство, розуміла здебільшого як охоплення якнайбільшого числа дітей початковою шкільною освітою, розвиток побожності, пропаганду морального християнського життя у старших<sup>8</sup>. Поширення нових знань, популяризацію читання та розповсюдження літератури „для народу“ також вважали складовими просвітницької роботи, проте з об'ек-

<sup>4</sup> Новинки // Слово (Львів).— 1868.— 21 дек. (2 янв. 1869).— С. 4.

<sup>5</sup> Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДА України у Львові), ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 20.

<sup>6</sup> Там само.

<sup>7</sup> Новинки // Слово.— 1868.— 21 дек. (2 янв. 1869).— С. 4.

<sup>8</sup> Див. детальніше: Седляр О. Ідея просвіти народу серед галицької руської інтелігенції середини XIX ст. // З історії західноукраїнських земель.— Львів, 2019.— Вип. 15 (у друці).

тивних причин (низький рівень грамотности, бідність селянства) повноцінне виконання подібних завдань відкладали на майбутнє.

Звідси випливають два важливі висновки: по-перше, у видавничій програмі „Матиці“ чільне місце мала займати навчальна та релігійно-повчальна література, по-друге, виконання умовної просвітницької програми діячі середини XIX ст. вважали тривалою у часі справою, коли немає сенсу чекати на помітні результати у короткотривалій перспективі. Відповідно, керівники „Матиці“ орієнтувалися передовсім на просвітницьку роботу священників — постійну, але повільну (часові параметри не відігравали істотної ролі), традиційну, без особливих новацій, за безумовного визнання авторитету Церкви і духовенства. Парафіяни, селяни чи міщани, мали бути головно пасивними реципієнтами настанов священника, зокрема, і щодо рекомендованої до читання літератури. За такого підходу найбільш звичними і зручними для поширення серед малоосвіченого селянства були молитовники, життя святих, короткі повчальні оповідання. Проте у суспільно-політичних умовах після 1867 р. цього було недостатньо, на що слушно звертали увагу публіцисти в руських часописах.

На видавничу діяльність „Матиці“ значним чином впливав також острах керівників Товариства неефективно витратити зібрані на книговидання кошти. Вони приймали як факт, що принаймні частина видань виявиться збитковою з огляду на брак практики в руських селян регулярно купувати та читати книги, нехай і для них написані. Одним із найважливіших своїх завдань виділ „Галицько-руської матиці“ бачив збереження наявного маєтку Товариства. Його примноження, очевидно, було бажаним, але акцент робили саме на збереженні і повільному, без зайвих ризиків, зростанні активів Товариства. Такий підхід (він, зокрема, пояснює інвестиції „Матиці“ не в популярні видання, а в цінні папери, які приносили нехай і невеликі, але реальні прибутки у грошах)<sup>9</sup> разом із браком чітких цілей у короткотривалій перспективі призвів до зайвої обережності і навіть пасивності керівництва „Матиці“ у видавничій діяльності<sup>10</sup>. Результат у вигляді помітного піднесення рівня освіти, розвитку руських селян і міщан як активних громадян та сучасних господарів очікували в невизначеному майбутньому, натомість поточна діяльність мала передовсім не бути авантюрою, не скомпрометувати виділ ні перед владою, ні перед руською громадою. Очевидно, що за таких умов „Матиця“ не могла собі дозволити видавати багато книг, а в реальності видавала їх відверто замало.

Наступний важливий момент — це роль і місце інтелігенції у „Галицько-руській матиці“ та серед читачів її видань. Заснована в час, коли селянство не було самостійним чинником у громадському житті, „Мати-

<sup>9</sup> Седляр О. Видавнича діяльність товариства „Галицько-руська матиця“ (1848—1870) // Вісник Львівського університету. Серія: книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології.— Львів, 2008.— Вип. 3.— С. 94—95.

<sup>10</sup> Редактор кількох просвітницьких часописів Северин Шехович, який як гість побував на засіданні виділу „Галицько-руської матиці“ 26 червня (8 липня) 1868 р., згадав, що голова Товариства М. Куземський (то було його останнє засідання як голови „Матиці“) говорив, „що, по его гадцѣ, належить розпочати діяльність матычну тогда, аж маєтокъ матичный дойде до 20.000 готовыми грошми“ (Всячина // Русалка (Львів).— 1868.— 25 лип. (6 серп.).— С. 46). Очевидно, в такому разі видання „Матиці“ фінансувалися б переважно з відсотків від капіталу Товариства. Додамо, що „Матиця“ ніколи не мала 20 тис. злотих руських грошима.

ця“ складалася насамперед з інтелігентів (селяни були представлені колективними членами — громадами чи парафіями)<sup>11</sup>. У загальних зборах Товариства брали участь тільки окремі особи-інтелігенти. Колективні члени, згідно зі статутом, не могли голосувати на зборах. Таким чином, „Галицько-руська матиця“ була товариством для просвіти народу, але без фактичної участі в ньому самого народу, якщо під ним розуміти простолюди. Інтелігенти, які часто не розуміли запитів народу на нові знання або мали про просвіту застарілі уявлення, вирішували, що і як має публікувати „Матиця“.

Окрім того, за мовчазної згоди учасників усіх загальних зборів „Галицько-руської матиці“, починаючи від першого З'їзду руських вчених 1848 р., Товариство мало друкувати літературу не лише для просвіти народу, але й для руської інтелігенції. По-перше, це було потрібно, адже освічені русини, з огляду на свої національно-культурні інтереси, потребували, наприклад, лектури про історію, мову та літературу, народну і високу культуру Руси. Це була б така собі „просвіта освічених“, які не мали можливості отримати потрібні знання у німецькомовних гімназіях та університетах. „Матиця“ ж, маючи певні кошти, могла б видавати потрібні книги. По-друге, члени Товариства з інтелігенції, сплачуючи внески, бажали отримувати щось цікаве для власного читання — букварі та молитовники для селян їх не приваблювали. Нарешті, деякі члени виділу (як-от Я. Головацький) хотіли у рамках видавничої програми „Матиці“ реалізувати власні уявлення та наміри щодо наукової літератури, яка достойно представить галицьких русинів назовні, покаже їх багату історію та культуру, а також значний сучасний інтелектуальний потенціал. Це завдання, очевидно, вони вважали не менш актуальним, ніж поступовий і тривалий процес просвіти народу.

Таким чином, порівняно невеликі фонди „Матиці“ слід було розподілити для виконання різних видавничих завдань. Загальні збори не могли чітко визначити пріоритети, бо, з одного боку, не можна було відмовитися від завдання видавати літературу для просвіти народу — цього чітко вимагав статут, але, з другого боку, їх учасники, і члени виділу „Матиці“ зокрема, за своїми знаннями та уподобаннями тяжіли до літератури для інтелігенції, переважно наукової літератури на гуманітарну тематику, яка до того ж мала бути написана літературною (тобто більше чи менше зросійщеною) мовою. Така нездоланна внутрішня суперечність на тлі остраху розтринькати громадські гроші, відкритої критики народовців (передовсім через мову видань „Матиці“, але також через їх малопрактичний зміст та хаотичність усієї видавничої програми Товариства) та завуальованої критики (зі збереженням поваги достойників, які очолювали „Матицю“) деяких русофілів (як-от І. Наумович) посилювала пасивність виділу „Галицько-руської матиці“. Керівники просто не могли знайти вихід із ситуації, погодити всі суперечності і воліли радше усунутися, нарікаючи на пасивність громади (немає авторів, немає текстів для друку, мало нових членів тощо) і несприятливі обставини.

<sup>11</sup> 1870 р. було 264 члени „Галицько-руської матиці“ (з них 69 колективних). Зі 195 осіб було 190 русинів, з них осіб духовного стану — 138, або 72,6 відсотка (Седляр О. „Галицько-руська матиця“: завдання, організація, члени товариства (1848—1870) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 2012.— Вип. 21: Scriptamant. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича.— С. 681).

Разом із тим, не можна сказати, що „Матиця“ після конституційних змін в імперії Габсбургів, після переформатування виділу через виїзд голови Товариства та його заступника до Росії, після появи конкурентів на просвітницькій ниві (народовське товариство „Просвіта“ чи проєкт періодики „для народу“ І. Наумовича початку 1870-х рр.) зупинила свою видавничу діяльність. Виділ Товариства<sup>12</sup> намагався в міру своїх можливостей пристосуватися до нової ситуації, хоча б частково врахувати публічні поради та критику і, як наслідок, урізноманітнити свою видавничу програму та поживити розповсюдження літератури в галицькій провінції.

У 1869—1876 рр. (далі публікація видань „Галицько-руської матиці“ призупинилася до початку 1880-х років) Товариство видало 22 книги і брошури, а також перевидало одну з них вдруге за кілька років. До цього числа ввійшли чотири випуски „Літературного збірника“; решту 18 видань за тематикою можна розподілити так: науково-популярна література — 6 видань (з них на історичну тематику — 5, на тему правопису — 1), підручники для гімназій — 3 (фактично два, бо з одного з них спершу видали першу частину, а згодом — усю книгу), молитовники та життя святих — 3, господарська література — 3, збірки повчальних оповідань — 2 (одна з них — для дітей), а також книга Богдана Дідицького „Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература“. Порівняно з попередніми роками зросла кількість публікацій на історичну тематику, зі сільського господарства (за час до 1870-х років „Матиця“ видала тільки одну таку книжку!), з'явилися збірки повчальних оповідань. Очевидно, ці зміни у видавничій програмі були викликані громадською критикою та дискусіями про стратегію розвитку просвіти на межі 60—70-х років XIX ст.

Проте спершу більші сподівання були на реформований „Збірник“. На початку 1869 р. згаданий редакційний комітет із п'яти членів виділу „Галицько-руської матиці“ ухвалив видавати часопис під назвою „Літературный збірник“ кварталними випусками обсягом 5—6 аркушів. Тематика статей за пріоритетністю була визначена у такому порядку: „1) поезіи и повѣсти; 2) росправи изъ наукъ природныхъ въ ихъ практичномъ приложеніи къ потребамъ нашего народа.; 3) росправи, дотычащіяся русскаго языка.; 4) статіи изъ исторіи, географіи, етнографіи и археологіи; 5) критическіи обзорѣнія новоявляющихся умственныхъ плодовъ на Руси; 6) библиографія русская, а по возможности и общеславянская“<sup>13</sup>. Для заохочення авторів вирішили виплачувати гонорари. Окрім часопису, редакційний комітет ухвалив „якъ найскорше постаратися о изданіе: житій поодинокихъ Святыхъ, на Руси особенно почитаемыхъ (каждое житіе въ отдѣльной книжочцѣ); 2) природной исторіи, именно звѣрословія, съ изображеніями и 3) Галиціи въ картинахъ“<sup>14</sup>. Пропозиції

<sup>12</sup> Формально виділ „Матиці“ оновлювався рішенням кожних загальних зборів, але домінували в ньому тривалий час ті самі люди (для кінця 1860-х — першої половини 1870-х рр. — це А. Яновський, М. Малиновський, О. Лепкий, Й. Кульчицький, І. Шараневич, В. Площанський). Наприклад, до виділу зразка 1870 р. увійшли всі члени виділу 1864 р., яких могли переобрати (див.: Седляр О. „Галицько-руська матиця“: завдання, організація, члени товариства... — С. 679).

<sup>13</sup> Новинки // Слово. — 1869. — 1 (13) февр. — С. 4.

<sup>14</sup> Там само.

комітету загалом схвалив виділ „Матиці“ на засіданні 25 лютого (9 березня) 1869 р. за винятком обсягу „Сборника“ — його вирішили видавати кварталними випусками в 4 арк.<sup>15</sup>

„Литературный сборник“, однак, не виправдав сподівань. Показовим було засідання виділу „Галицько-руської матиці“ 5 (17) грудня 1869 р., де „головнымъ предметомъ нарады былъ тягостный вопросъ: що дѣлать на-даль съ издаваемымъ Матицею „Литературнымъ Сборникомъ“?“<sup>16</sup> Виявилось, що це видання, яке виходило накладом 300 прим. і обсягом 16 арк., було дуже збитковим: за словами касира, Товариство видає на один річник 600 злотих ринських, а отримує від передплатників менше 100 злотих ринських<sup>17</sup>. Важко сказати, звідки взялася така сума видатків (600 злотих ринських), адже виготовлення цілого річника „Сборника“ за 1869 р. (чотири випуски у двох частинах, причому друга частина вийшла у світ на початку 1870 р.) коштувало, згідно з рахунками друкарні Ставропігійського інституту, лише 336 злотих ринських 50 крон<sup>18</sup>. Навіть якщо додати витрати на коректуру та гонорари авторам, вийде трохи більше 400 злотих ринських. Можливо, дорогою була розсилка „Сборника“ по різних краях Австро-Угорщини та за кордон, проте видається, що постійне апелювання до збитковості цього проекту на засіданнях виділу свідчило радше про втому керівників „Матиці“ від свого часопису. Він не приносив прибутків, а як виправити ситуацію, лідери Товариства не знали. Про фінансові прибутки не йшлося відразу, але й на імідж „Матиці“ „Сборник“ працював погано, постійно провокуючи критику Товариства серед галицьких русинів. Ідея використовувати це видання для зв'язку з іншими слов'янськими товариствами після виходу зі складу виділу її головного промотора Я. Головацького втратила привабливість та актуальність.

Окремі члени виділу „Матиці“, з огляду на те, „що издаванье своего „Сборника“ вскорѣ превзойдетъ силы Матицы, котора майже всѣмъ наросты отъ своихъ капиталовъ принуждена влагати на сіе одно предприняте, а издаваніемъ другихъ сочиненій [...] ніякъ занятися не може“<sup>19</sup>, пропонували закрити цей проект. Вирішили, однак, відкласти це питання на майбутнє (тим більше, що останнє слово належало загальним зборам „Матиці“), натомість „съ г. 1870 издавати тѣмъ больше сочиненій популярныхъ, общепользныхъ для народа“<sup>20</sup>.

Постійні згадки про видання більшої кількості популярних творів поступово набули ритуального характеру — виділ наголошував на важливості такої літератури, але не розумів добре, що і як видавати. Характерним є питання голови „Матиці“ А. Яновського на засіданні виділу 5 (17) грудня 1869 р.: „чи не порадо бы было выдавати якіи новии книжки и якого содержания?“<sup>21</sup> Отже, голова „Матиці“ вагався, чи слід видавати нові книжки. Очевидно, він тримав у пам'яті фінансову складову, з

<sup>15</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 21.

<sup>16</sup> Новинки // Слово.— 1869.— 13 (25) дек.— С. 4.

<sup>17</sup> Там само.

<sup>18</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 1, спр. 71, арк. 33; спр. 76, арк. 7.

<sup>19</sup> Новинки // Слово.— 1869.— 13 (25) дек.— С. 4.

<sup>20</sup> Там само.

<sup>21</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 22.



огляду на збитковість „Сборника“, але сам факт винесення цього питання на обговорення і в такій редакції свідчить про слабе розуміння потреб галицьких русинів у просвітницькій літературі. Член виділу „Матиці“ крилошанин Йосиф Кульчицький відповів голові Товариства, що слід „выдавати книжки практичны для сельского народа в цѣли поднесенія его быта матерiального“<sup>22</sup>. Остаточнo вирішити це питання мали загальні збори „Галицько-руської матиці“, скликані на 27 серпня (8 вересня) 1870 р.

На цих зборах виступи членів „Галицько-руської матиці“ та дискусія про видання і розповсюдження публікацій Товариства показали рівень розуміння пріоритетів у видавничій діяльності „Матиці“, оцінку здобутків та подальші перспективи. У своїх виступах і голова Товариства Амвросій Яновський, і секретар Онуфрій Лепкий чітко дали зрозуміти, що виділ „Матиці“ робив усе можливе, аби видавати популярну літературу та „Сборникъ“<sup>23</sup>. Проте Товариство не знайшло потрібної підтримки з боку потенційних авторів популярних творів. О. Лепкий зазначив, що „Выдѣлъ просилъ именно о такой популярной сочиненія, которыи могли бы послужити сельскому народу яко добрыи порадники въ различныхъ галузяхъ его господарки, однако до сихъ поръ не найшолъ онъ пожаданной помощи“<sup>24</sup>. Довелось обмежитися виданням двох житій святих, популярної історії Руси княжої доби („Вѣсти про землю и дѣи Русиновъ“ у двох частинах) та брошури про використання окремих літер у руському правописі.

Подальша дискусія видалася досить гострою, були звинувачення виділу (що цікаво, від члена цього ж виділу І. Гушалевича) у пасивності, були закиди щодо ненародної мови видань „Матиці“<sup>25</sup>, спроби знайти оптимальний формат видання „Литературного сборника“ та інших книг, однак ніяких засадничих рішень ухвалити не вдалося. Дискусія виявилася малоефективною, адже колективного розуміння того, як можна виправити ситуацію, не було. Пропозиції виглядали як напівзаходи у руслі попередньої стратегії розвитку Товариства.

Ухвалили далі видавати „Литературный сборникъ“, хіба що не кварталними випусками, а одним щорічним, а русинів закликати далі (з обіцянками гонорарів) подавати свої тексти до друку в ньому. Ні про рішучу зміну непопулярного „наукового“ формату цього видання, ні про організоване залучення перекладів творів на актуальну тематику з інших мов не йшлося — далі сподівалися на зростання активності місцевих авторів, маскуючи цим свою неготовність до змін та прийняття нового досвіду. Що ж до популярних книжечок для народу, то всі дискусанти висловлювали підтримку їх публікації. На цьому все зупинялося. Ось, наприклад, фрагмент обговорення проблеми:

„Лепкій. Якихъ книжокъ популярныхъ на добѣь наибольше треба?

Кмицикевичъ. Бытъ матерiальный народа подносящихъ. Не обмежати сочинителей.

<sup>22</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 22.

<sup>23</sup> Отчетъ засѣданія общого собранія членовъ Галицко-русской Матицы отбывшогося на д. 27. Августа (8. Сент.) 1870 // Литературный сборникъ издаваемый Галицко-русскою матицею. 1870.— Во Львовѣ, [1871].— С. 119—123.

<sup>24</sup> Там само.— С. 122.

<sup>25</sup> Там само.— С. 125—127.

Кульчицкій. Мы знаемъ тое,— но якимъ способомъ выкладати сельскому народу тое? На якой степени образования стоитъ нашъ народъ? Мы, живучи въ мѣстѣ, мало его знаемъ...“<sup>26</sup>

Як бачимо, навіть члени виділу „Матиці“ не знали поза абстрактним визначенням „популярні книжки“, що слід готувати до друку і публікувати. Знову і знову (як на цитованому засіданні виділу у грудні 1869 р.) поставало питання: „яких книжок потребує народ? як йому подавати потрібну інформацію?“ Далі „Матиця“ не йшла, не було ініційовано дискусію у пресі, не було організовано опитування серед провінційної інтелігенції, не обговорювали на засіданнях виділу досвід інших (слов'янських) просвітницьких товариств. Навіть на цих зборах 1870 р. цитований діалог продовжився спершу пропозицією видати щось про садівництво, згодом щось про рільництво, а далі перейшли до інших питань порядку денного. На другому засіданні зборів ухвалили доручити виділові „издание популярных книжок“, а пропозицію не видавати більше молитвословів („Матицю“ неодноразово критикували, що видає лише молитовники), відхилили, бо „Матица имѣетъ на Молитвословахъ столько дохода, що изъ того покрываетъ накладъ другихъ книжокъ“<sup>27</sup>. Отже, загальні збори зберегли статус-кво в реалізації видавничої програми Товариства, не пропонували нових рішень і не зупинили стагнацію „Матиці“ у найближчій перспективі.

Проте кілька років після 1870 р. виділ „Матиці“ намагався підтримувати достатньо активну діяльність, частково враховуючи висловлені на загальних зборах та у пресі побажання та зауваження. Зокрема, продовжили видання „Литературного сборника“. Теоретично він мав бути популярнішим і цікавішим для читачів порівняно зі своїм попередником — „Науковимъ сборникомъ“ 1865—1868 рр. Однак аналіз змісту оновленого періодичного видання „Матиці“ показує, що ніякої белетризації та популяризації „Сборника“ (1869—1871) після перетворення його на „литературный“ не відбулося. Художні твори весь час займали приблизно лише 10 відсотків обсягу, а частка наукових статей та публікацій історичних джерел у „Литературному сборнику“ була навіть вищою, ніж у „Науковому сборнику“ (59 відсотків проти 54,5 відсотка); наукові та краєзнавчі статті разом перевищували 70 відсотків загального обсягу<sup>28</sup>. Не дивно, що це видання мало ще менший попит, ніж „Науковий сборник“.

Некорисну для виділу „Матиці“ ситуацію спробував пояснити його член і одночасно редактор „Слова“ В. Площанський. Він підсумував закиди в бік редакції „Сборника“ — переважали претензії до змісту („умѣщеніе тяжкихъ, якъ говорятъ, историческихъ статей или древнихъ матеріаловъ къ исторіи“) та мови („языкъ и слогъ, не будучи приступенъ для ширшой публики, препятствуетъ успѣванію письма“)<sup>29</sup>. Редакція „Литературного сборника“ погодилася друкувати статті „популярнымъ и весьма „понятнымъ“ слогомъ писанныхъ, которыхъ содержание было бы „привлекательно“ и проч[ее]“, але, до якого це призвело результату? Він

<sup>26</sup> Отчетъ засѣданія общаго собранія членовъ Галицко-русской Матицы...— С. 128.

<sup>27</sup> Там само.— С. 132.

<sup>28</sup> Седляр О. Серіальні видання „Галицько-руської матиці“...— С. 74.

<sup>29</sup> [Площанскій В.] Галицко-русская Матица. III. // Слово.— 1870.— 14 (26) окт.— С. 1.

став ще гірший, ніж раніше<sup>30</sup>. Причина неуспіху, на думку В. Площанського, була не в мовних чи змістових характеристиках „Сборника“. Він пояснив свою позицію згодом, коментуючи одну з критичних статей у „Слові“. Критика „Сборника“ — це передовсім напади на авторів цього видання. Але автори (насамперед ішлося про А. Петрушевича) пишуть, як вміють, а інших немає. Всі, вважає редактор „Слова“, люблять тільки висловлювати незадоволення, але ніхто не хоче працювати, ніхто не подає готових текстів до публікації. „Обвиня „Матицу“, обвиняємь себе“, — стверджував В. Площанський<sup>31</sup>. Він, очевидно, мав рацію, хоча наголошував тільки на одному аспекті проблеми.

Пасивність галицько-руської інтелігенції в інтелектуальній площині, у творчій діяльності на початку 1870-х років справді була. Це стало перманентною проблемою галицьких русинів, на подолання якої пішло чимало десятиліть. Однак зосереджувати увагу тільки на ній — означало спрощувати дійсність, шукати прості пояснення і не залишати умовну зону комфорту. Редакція „Слова“ повернулася до звичних пояснень під час полеміки з І. Наумовичем 1873 р. щодо перспектив створення „Матиці люду“. Знову було наголошено, що „касабельно популярныхъ книгъ, опредѣленныхъ для простонародія, сдѣлано было выдѣломъ матичнымъ всевозможное“, ухвалено до „Сборника“ „принимати не только науковыи статьи, но и популярныи, относящіяся до просвѣщенія народа во всякомъ направленіи“, члени виділу „Матиці“ зверталися до різних руських письменників і пропонували гонорар від 10 до 20 злотих ринських за аркуш тексту<sup>32</sup>. Тому якщо потрібні популярні статті та книжки — то пишіть, панове, здобудете вдячність від народу і заробіток від „Матиці“!

Іван Наумович відповів двома примирливими статтями, де висловив „Матиці“ свою повагу і наголосив, що передовсім винні обставини, також погодився з тим, що „самою большою причиною неплодности нашей „галицко-русской Матицы“ есть уныніе и равнодушіе нашихъ писателей и вообще нашей интеллигенціи“<sup>33</sup>. Проте навіть у цій статті, де виразним було небажання йти на конфлікт, він не зміг стримати здивування, чому „Матиця“ намагається розв’язувати проблеми методами, неефективність яких була неодноразово доведена? Його не задовольняло пояснення, що „Матиця“ ухвалила до „Сборника“ приймати також і популярні статті, бо таке рішення нічого не змінило, і „Сборникъ“ могъ бы собѣ выходить еще пятьдесятъ лѣтъ, а народъ нашъ засыпали бы польскими книжками и мало по малу повели бы за польскими идеями“<sup>34</sup>. Потрібні були нові ідеї, радикальні рішення, новий формат просвітницьких видань і загалом нове бачення якщо не суті, то принаймні методів і форм просвітницької роботи. Сам І. Наумович уже працював у тому напрямі і через власні видавничі проекти, і через пропаганду читалень у селах, але „Матиця“ до змін була не готова.

Після загальних зборів 1870 р. на засіданнях виділу „Галицько-руської матиці“ „Сборникъ“ обговорювали лише кілька разів, та й то лише,

<sup>30</sup> [Площанскій В.] Галицко-русская Матица. III.— С. 1.

<sup>31</sup> Гр. Изъ-подъ Львова // Слово.— 1871.— 26 іюня (8 іюля).— С. 2.

<sup>32</sup> Въ дѣлѣ „Матицы люду“ // Там само.— 1873.— 2 (14) авг.— С. 1.

<sup>33</sup> О „Матицѣ люду“. Изъ Скалата // Там само.— 9 (21) авг.— С. 1.

<sup>34</sup> Там само.

аби дозволити друк випусків за 1870 та 1871 рр. На засіданні 31 травня (12 червня) 1872 р. виділ заслухав звіт О. Лепкого про вже опублікований „Литературный сборник“ і схвалив дії редакції цього видання<sup>35</sup>, які, очевидно, базувалися на досвіді попередніх років. Це була остання згадка у протоколах Товариства 1870-х років про періодичне видання „Матиці“. 1874 р. видали ще випуск за 1872—1873 рр. (фактично вийшов у світ на початку 1875 р.), який повністю займала „Сводная летопись“ А. Петрушевича про події XVII ст. Офіційного рішення про припинення чи призупинення видання „Сборника“ не було — виділ „Матиці“ мовчки прийняв неможливість його продовжувати як доконаний факт. Не було ні пояснень, ні виправдань перед руською громадою.

Залишилися ще окремі „популярні“ видання на різну тематику. На засіданні 25 листопада (7 грудня) 1870 р. виділ „Матиці“ обрав комітет, який мав організувати публікацію такої літератури. До нього ввійшли О. Огоновський, В. Площанський та І. Гушалевиць<sup>36</sup>. Наступного року „Галицько-руська матиця“ таки видала дві книжечки для народу. Це були „Практичная наука о садовництвѣ“ о. Іполіта Левицького (76 с., наклад 1500 прим.) та маленька збірка оповідань для селян „Стара правда“ Дмитра з-над Дністра (псевдонім Дмитра Вінцковського)<sup>37</sup> (26 с., 1000 прим.). „Слово“ скромно прорекламувало ці видання „Матиці“. Перше з них назвали надзвичайно корисною для народу книжечкою з численними ілюстраціями і закликали духовенство максимально її поширювати<sup>38</sup>, друге визначили як „дѣльце, содержащи въ себѣ практической науки для житія сельскаго народа, представлены въ короткихъ повѣстяхъ, есть весьма придатное для нашихъ селянъ“<sup>39</sup>. Редакція газети „Учитель“ також позитивно оцінила „Практичную науку о садовництвѣ“: „написана слогомъ популярнымъ и яснымъ, есть дуже важна для всѣхъ господарей“ і похвалила „Матицю“ за її видання<sup>40</sup>. Автори були винагороджені: І. Левицький отримав 50 прим. свого твору<sup>41</sup>, а Д. Вінцковський — гонорар 15 злотих ринських<sup>42</sup>.

Основним видавничим проєктом „Галицько-руської матиці“ 1872 р. став великий „Молитвословъ для мірянъ“ (упорядник — О. Лепкий). Це було „комерційне“ видання — Товариство так трактувало, як свідчить згадана дискусія на загальних зборах 1870 р., всі публікації своїх молитовників. Рішення про друк було ухвалене ще на засіданні виділу 22 жовтня (3 листопада) 1871 р. — тоді ж вирішили друкувати 3000 прим. „Молитвослова“, з них 1500 прим. на кращому папері<sup>43</sup>. Друк завершено у квітні 1872 р., а після схвалення митрополичим ординаріатом книга у травні того ж року надійшла до продажу<sup>44</sup>. Оглядач „Учителя“ зазначив, що в найновішому матичному молитовнику міститься чимало ще недру-

<sup>35</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 33 зв.

<sup>36</sup> Новинки // Слово.— 1870.— 28 нояб. (10 дек.).— С. 4.

<sup>37</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 32.

<sup>38</sup> Новинки // Слово.— 1871.— 15 (27) сент.— С. 4.

<sup>39</sup> Новинки // Там само.— 29 дек. (10 янв. 1872).— С. 4.

<sup>40</sup> Библиографія // Учитель.— 1871.— 17 (29) септ.— С. 152.

<sup>41</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 32.

<sup>42</sup> Там само.— Арк. 33.

<sup>43</sup> Там само.— Арк. 32.

<sup>44</sup> Библиографія // Учитель.— 1872.— 5 (17) мая.— С. 76.

кованих у таких виданнях молитов, а „для лучшего понятія церковно-славянскаго текста суть приложены поясненія меньше понятныхъ словъ и выражений, чѣмъ молитвословъ тотъ сдѣланъ приступнымъ и для женскаго пола“<sup>45</sup>.

„Галицько-руська матиця“ вклала значні кошти у виготовлення цього „Молитвослова“. Він не був дуже великим за обсягом (526 с. форматом 16° — це лише 16,5 арк.), однак значний наклад та дорогий папір для його половини зробили видання недешевим. Тільки папір — 52 ризи кращого „сатинованого“ паперу по 7 злотих ринських риза<sup>46</sup> та 50 риз звичайного білого паперу по 3 злоті ринські 50 крон риза — коштував 539 злотих ринських. Набір та друк коштували 561 злотий ринський, а з іншими дрібними видатками „Матиця“ була винна друкарні Ставропігійського інституту 590 злотих ринських<sup>47</sup>. Таким чином, „Молитвослов“, не надійшовши навіть до палітурника, обійшовся Товариству в 1129 злотих ринських. Для порівняння, „Литературный сборникъ“, який став символом неефективного використання Товариством коштів, вартував (випуск за 1871 р., такий самий обсяг — 16 арк. — і той же „сатинований“ папір) 356 злотих ринських 50 крон<sup>48</sup>. Проте „Матиця“ „Молитвослов“, на відміну від „Сборника“, розраховувала продати і не шкодувала грошей.

Аби молитовник отримав хороші шанси бути проданим, він мав належно виглядати. Тому палітурні роботи коштували немало. На жаль, серед документів „Матиці“ не збереглося рахунків від палітурника Спожарського, який працював із накладом „Молитвослова“ 1872 р., відомо тільки, що Товариство неодноразово замовляло оправу для певної кількості примірників перед тим, як розіслати їх на продаж. Було два варіанти оправи для „Молитвословів“ на дешевшому папері і принаймні два — на дорожчому. Вони коштували від 1 злотого ринського 10 крон (на звичайному папері, оправлені в „шагриновий“ папір) до 2 злотих ринських (на кращому папері, оправлені в англійське полотно чи сап'ян з позолотою обрізів і хребта)<sup>49</sup>. Це видання мало попит і створювало конкуренцію іншим молитовникам.

Згодом виявилось, що Ставропігійський інститут, видаючи свій молитовник, „запозичив“ фрагменти матичного видання. Виділ „Галицько-руської матиці“ за підписом Михайла Малиновського у липні 1872 р. скаржився, що чимало молитов із нового інститутського Молитвослова повторюють такі ж з матичного видання, через що Товариство зазнало збитків і вимагає компенсації<sup>50</sup>. У відповідь інститут зауважив, що відшкодувати нічого не будуть, бо „Матиця“ не навела молитов, які збігаються в обох виданнях, окрім того, видатки для Товариства за виготовлення видань „и такъ умѣренно, як для рускаго Общества, почислено“<sup>51</sup>. Ця відповідь, очевидно, не задовольнила виділ „Матиці“, бо він 27 грудня

<sup>45</sup> Бібліографія.— С. 76.

<sup>46</sup> ЦДА України у Львові, ф. 148, оп. 1, спр. 76, арк. 22. Риза містила 480 аркушів паперу.

<sup>47</sup> Там само.— Арк. 21.

<sup>48</sup> Там само.— Арк. 22.

<sup>49</sup> Там само.— Оп. 2, спр. 7, арк. 33 зв.; ф. 129, оп. 2, спр. 1217, арк. 118—119, 122, 125; Бібліографія // Учитель.— 1872.— 2 (14) юнія.— С. 92.

<sup>50</sup> ЦДА України у Львові, ф. 148, оп. 1, спр. 79, арк. 9—9 зв.

<sup>51</sup> Там само.— Арк. 8—8 зв.

1872 р. ухвалив-таки вимагати від інституту 100 злотих ринських відшкодування<sup>52</sup>. Як закінчилася ця справа, невідомо, проте, з огляду на подальшу співпрацю Товариства з інститутом, проблему плагіату вдалося якось залагодити.

На засіданні 13 (25) березня 1872 р. виділ „Матиці“ розглянув подану від імени митрополита Йосифа Сембратовича пропозицію видавати твори „религійного и общепользнего содержания“, які можна було б роздавати під час канонічних візитацій. Цю ідею сприйняли позитивно і доручили підготувати відповідний звіт О. Лепкому<sup>53</sup>. Невідомо, якими були пропозиції, бо Товариство почало входити у тривалий період стагнації. 1872 р. ще завершили друк „Литературного сборника“ за 1871 р. (останній випуск із традиційним наповненням) і „Вольнско-галицкой лѣтописи“ (власне, передруку її зі „Сборника“ окремим виданням накладом 700 прим.), а наступного року у світ не вийшла жодна книжка „Матиці“. Не відбувалися засідання виділу Товариства, припинився також централізований облік переданих на продаж видань. Лише у вересні 1873 р. у „Слові“ з'явилося коротке повідомлення, що І. Наумович надіслав до редакції „рукопись для передачи „Матицѣ“ къ выпечатанію подѣ загл[авием]: „Золотая книжечка для дѣтей“, а саме товариство після виходу в світ руського перекладу „Зоології“ Алоїза Покорного „займеться сейчасъ печатаніемъ популярныхъ изданій“<sup>54</sup>.

Згадану „Зоологію“ (переклад Михайла Полянського) почали друкувати задля численних ілюстрацій у Празі ще 1872 р.; друк цієї книжки супроводжувався різними клопотами<sup>55</sup> і тривав дуже довго. Книга датована 1874 р., а на початку березня того року виділ „Матиці“ отримав дозвіл крайової Шкільної ради на допуск цього підручника до шкіл<sup>56</sup>. Подібна ситуація була з підручником грецької мови Кароля Шенкля (переклад О. Лепкого) — його повний варіант (перший випуск вийшов у світ 1871 р.) почали друкувати 1872 р.<sup>57</sup>, але завершили аж 1874 р. Обидва підручники вийшли накладом 1000 прим. У чому причина такої тривалої затримки — невідомо, у збережених нечисленних від початку 1870-х років документах „Матиці“ про це немає згадок. Так само невідомо, на підставі яких аргументів Товариство ухвалило публікацію цих підручників, адже вони ніяк не належали до популярної літератури для народу.

На засіданні виділу 14 (26) травня 1874 р. вирішили друкувати надіслану восени попереднього року „Золотую книжечку“ І. Наумовича накладом 1500 прим.<sup>58</sup> Це був результат попередніх домовленостей авто-

<sup>52</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 34.

<sup>53</sup> Там само.— Арк. 33; див. також: *Отъ Тернополя // Слово.*— 1872.— 11 (23) апр.— С. 1—2.

<sup>54</sup> *Новинки // Слово.*— 1873.— 4 (16) сент.— С. 3.

<sup>55</sup> *Новинки // Там само.*— 1872.— 19 (31) дек.— С. 3.

<sup>56</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 34 зв. „Правда“ дала таку оцінку цій книзі: „Се перва зоологія, котра виходить в рускім язиці [...] Хотя що до языка де в чім не годимося з ш[ановним] автором, однако не можемо и в языковім згляді заперечити сій книжці знаменитої стійности, яку має и ві възгляді дидактично-педагогічнім“ (*Правда.*— 1874.— 9 (21) цвіт.— С. 220).

<sup>57</sup> *Новинки // Слово.*— 1872.— 19 (31) дек.— С. 3.

<sup>58</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 35 зв.; *Новинки // Слово.*— 1874.— 28 мая (9 іюня).— С. 4.

ра з „Матицею“ про співпрацю. Ще восени 1872 р. І. Наумович листом (не зберігся) запропонував „Галицько-руській матиці“ „за скромную ремунерацію доставляти ей популярныя рукописи, что „Матица“ охотно и приняла“<sup>59</sup>. На засіданні виділу просвітницького Товариства 6 (18) жовтня 1872 р. „соглашенося на предложение о. Наумовича и рѣшено выдати ему 100 гульд[енів] на счетъ признанныхъ ему 200 з[лотих] р[инських] яко ремунерацію за печатанныхъ 13 листовъ полезныхъ популярныхъ изданій для малыхъ и взрослыхъ“<sup>60</sup>. Гонорар як для „Матиці“ зовсім не був „скромним“, тим більше Товариство нікому не платило наперед. Однак авторитет І. Наумовича як визнаного автора успішних популярних творів напевно відіграв вирішальну роль. Очевидно, для малоактивного виділу „Галицько-руської матиці“ було зручно співпрацювати з „основним“ автором, який постачатиме більшість рукописів для публікації. Але чи так само вигідною була б така співпраця для І. Наумовича? Публічно на це питання він чіткої відповіді не дав, а інших свідчень не збереглося.

На початку 1870-х років І. Наумович мав власні видавничі проекти просвітницького характеру і, зрозуміло, найбільше часу присвячував їм. Проте він розумів потребу існування просвітницького Товариства галицьких русинів і не міг відмовити йому в підтримці, окрім того, напевно був не проти зменшити фінансові ризики власних проектів участю в оплачуваних виданнях „Матиці“. Правда, йому не подобалася інертність і зайва бюрократичність виділу Товариства — І. Наумович звик і писати, і публікувати свої твори швидко. Напевно, тому він радив „Матиці“ змінити статут і стати ближчою до потреб і запитів народу.

Хоч там як, але наприкінці 1872 р. І. Наумович „приготовилъ уже много матеріала къ издаванію книжечокъ маленькихъ, дешевыхъ, съ иллюстраціями подъ именемъ „Золотой книжечки для дѣтей“, але згодом у нього сталося захворювання очей, яке зупинило роботу<sup>61</sup>. Зрештою, були ще зобов'язання перед читачами „Науки“, „Русской Рады“ і „Читальни“. По завершенні полеміки на сторінках „Слова“ щодо можливого заснування „Матиці люду“ він таки надіслав до Львова рукопис „Золотой книжечки“. Але публікація цієї малої книжки (75 с. форматом 16°) тривала довго. Видання було датоване 1874 р., хоча друк закінчили вже на початку наступного 1875 р. Наклад був більший порівняно з планованим — 4000 прим. Напевно, І. Наумович був незадоволений недостатньо старанним наглядом виділу „Матиці“ за видавничим процесом і, як наслідок цього, тривалим очікуванням на вихід у світ „Золотой книжечки для дѣтей“. „Шкода тільки, що черезъ нерадѣнье корректора богато ошибокъ до неи вкралося, а навѣтъ и два образки, о. Наумовичемъ готовы изъ Липска спроваджены, гдесъ подѣлисы“, — так Наумовичева „Наука“ зреагувала на нове видання „Матиці“<sup>62</sup>. До речі, за згадані дереворити з Лейпцига (Липська) „Галицько-руська матиця“ заплатила І. Наумовичу

<sup>59</sup> Наумовичъ И. Изъ Скалата // Слово.— 1873.— 28 авг. (9 сент.).— С. 2.

<sup>60</sup> Новинки // Там само.— 1872.— 10 (22) окт.— С. 3.

<sup>61</sup> Наумовичъ И. Изъ Скалата.— С. 2.

<sup>62</sup> Новости литературы // Наука (Коломия).— 1875.— Сѣч.— С. 48. Редакція часопису „Другъ“ пояснила затримку з виходом у світ тим, що „при первѣмъ укладаню гдѣ инде повкладано иллюстраціи“ (Литературныя вѣсти // Другъ (Львів).— 1875.— 15 (27) януар.— С. 45).

32 злоті ринські тільки після його вимоги внаслідок рішення виділу аж 12(24) червня 1876 р.<sup>63</sup> Повільне розповсюдження цієї книжечки, яка отримала схвальні відгуки у пресі („Пышне то дѣлце!“,— писав оглядач „Друга“)<sup>64</sup>, також не викликало позитивних емоцій в автора, але він вдіяти нічого не міг, „ôтдавъ бо я еѣ на власнôсть Матицѣ, а Матиця ôтдала Ставропiгii до розпродажи“<sup>65</sup>. Бiльше I. Наумович не передавав своїх творiв „Матицi“ для публiкацiї, тим бiльше, що тодi вже дiяло ним iнiцiйоване i очолюване Товариство iм. М. Качковського.

1875 р. з'явилося друком ще кiлька видань „Галицько-руської матицi“. На початку року нарештi вийшов у свiт датований 1874 р. випуск „Литературного сборника“ за 1872 i 1873 рр. Його повнiстю займала „Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ“ А. Петрушевича. Наклад „Сборника“ був традицiйний — 300 прим., а от видатки на його виготовлення були дуже великi з огляду на обсяг книги (736 с. у 8°) — аж 1044 злотi ринські<sup>66</sup>. Галицькi русини стримано вiдреагували на вихiд у свiт „Сборника“ — з одного боку, визнали його цiннiсть для спецiалiстiв, з другого, дали зрозумiти, що чекали вiд „Матицi“ видання, яке краще б репрезентувало руську лiтературну дiяльнiсть i було б цiкаве всiм<sup>67</sup>. „Правда“ у нейтральному тонi коротко ознайомила зi змiстом „Сводной лѣтописи“ i додала, що на її упорядниковi А. Петрушевичу „одним i почивае цiла дiяльнiсть Матицi“<sup>68</sup>. Насправдi так не було, проте ця фраза дуже показова — зовнiшньому свiтовi дiяльнiсть „Матицi“ без загальних зборiв та з украй нечисленними засiданнями видiлу видавалася справою однiєї або кiлькох осiб.

З iнших, невеликих за обсягом, книжечок „Матицi“ 1875 р. видання руська преса найтеплiше вiдреагувала на вихiд у свiт „Перегляду южно-рускои исторii вiд р. 1337—1450“ Подолянина (Василя Iльницького). Її ухвалили друкувати ще на засiданнi видiлу „Матицi“ 14 (26) травня 1874 р.<sup>69</sup>, але вийшла у свiт ця книжечка (84 с. у 16° та лiтографована карта Руси, Польщi та Литви XIV ст.) у травнi 1875 р.<sup>70</sup> Вона отримала позитивнi вiдгуки у „Друзi“ та „Правдi“; „Слово“ обмежилася лише короткою згадкою. Це було фактичне продовження популярноi працi „Вѣсти про землю и дѣи Русиновъ“. Оглядач „Друга“ наголосив, що подiбнi популярнi огляди iсторii Руси дуже потрiбнi, iх майже немає, i тому дивно, чому „Матиця“ видала цю книжечку невеликим накладом

<sup>63</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 37 зв.

<sup>64</sup> Далі він продовжив: „Въ другой части книжочки (у першій були „повѣстки и другіи рѣчи“.— О. С.) находятся практичнi и с удивительною легкостью и занимательностью написаны статейки изъ наукъ природ[ничих] [...] Вся книжочка печатана кирилицею. Що до языка, то есть чистый народный (съ измѣною **быль** и **л** въ причастію мив[улого] вр[емени], а въ прочемъ въ ничѣмъ не различается отъ коломыйскихъ изданій). Намъ остае тiльки одно еще до желанья, а то чтобы авторъ не замедлил издавати дальши выпуски правдиво золотой книжочки. У насъ дотеперъ дуже мало сочиненій для дѣтей, а такихъ, якъ тое, еще не бывало“ (Литературнi вѣсти // Другъ.— 1875.— 15 (27) януар.— С. 45).

<sup>65</sup> Такою була реплiка I. Наумовича на скаргу, чому не можна в Коломиї придбати „Золотую книжочку для дѣтей“ (Письмо изъ Коломыйщины // Наука.— 1875.— Черв.— С. 276).

<sup>66</sup> Новинки // Слово.— 1875.— 18 (30) марта.— С. 3.

<sup>67</sup> Литературнi вѣсти // Другъ.— 1875.— 15 (27) февр.— С. 99—101.

<sup>68</sup> Литературнi звiстки // Правда.— 1875.— 18 (30) мая.— С. 391—392.

<sup>69</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 35 зв.

<sup>70</sup> Новинки // Слово.— 1875.— 3 (15) мая.— С. 3.



(тільки 600 прим.)<sup>71</sup>. У „Правді“ висловилися розлогіше: „[...] ясний перегляд досить замотаної історії Русі; язик в загалі чистий, спосіб представлення популярний (хоча дільце призначене не для простого народу), тільки не всюди однакий: в одних місцях цілком зближений до понятій селянина, котрий перейшов лише сільську школу, в інших зрозумілий хиба такому, котрий ходив до висшої гімназії“<sup>72</sup>. Той же критик зазначив, що автор, очевидно, користувався „Історією Галицько-Володимирської Русі“ Ісидора Шараневича і завершив свій огляд побажанням „Матиці“ швидше видати наступні випуски популярної історії Русі<sup>73</sup>. Що ж до вад, то у „Друзі“ зауважили непослідовність правопису і висловили здивування, чому „Галицько-руська матиця“ у популярних виданнях вперто тримається кирилиці, адже „народъ читае всюда теперь и гражданку“<sup>74</sup>. Це зауваження, цілком слушне, вкотре показує, що уявлення виділу „Матиці“ про те, якою має бути література для народу, були застарілими і не встигали змінюватися відповідно до вимог часу. Кирилиця у просвітницьких виданнях (пресі та книгах) почала поступатися гражданці ще у другій половині 1860-х років, а після появи „Науки“ І. Наумовича її все більше сприймали як анахронізм.

Наступними були видані дві невеликі книжечки на господарську тематику о. Ігнатія Гальки. Це були „Начала розумного земледѣлія для меньшихъ земледѣльцѣвъ“ (68 с.) і „Сельская господиня“ (58 с., обидві в 16°). Обидві вийшли накладом 2000 прим. Рішення про їх публікацію було ухвалене на засіданні виділу 20 грудня 1874 р. (1 січня 1875 р.)<sup>75</sup>, а вийшли у світ ці книжечки влітку 1875 р.<sup>76</sup> Оглядач „Слова“ щодо „Началъ розумного земледѣлія“ зазначив, що „содержаніе книжицы богатое, а имя автора ручается намъ за ея хорошее и цѣли соотвѣтное содержаніе“ і додав: „Матица“ прислужилась нашему народу тою книжицею много“<sup>77</sup>. У „Науці“ підкреслили, що „въ обохъ тыхъ книжочкахъ есть дуже хорошіи популярный выкладъ сельскаго господарства польного и домашнаго“ і похвалили їх автора як дуже практичного господаря<sup>78</sup>. Така оцінка зовсім не була несподіваною, адже І. Галька був приятелем видавця „Науки“ І. Наумовича і його одноступцем у справі видання просвітницької літератури. За свої книжечки І. Галька отримав досить скромний гонорар — 21 злотий ринський за „Начала розумного земледѣлія“<sup>79</sup> і 20 злотих ринських за „Сельскую господиню“<sup>80</sup>.

Згадані три книжки, так само і „Золотая книжочка для дѣтей“ тематикою, змістом та обсягом мало нагадували видання „Матиці“ 1850—1860-х років — вони були дуже схожими на книжки „Просвіти“ та Товариства ім. М. Качковського. У середині 1870-х років такий формат

<sup>71</sup> Літературні вѣсти // Другъ.— 1875.— 15 (27) февр.— С. 99.

<sup>72</sup> Літературні звістки // Правда.— 1875.— 18 (30) черв.— С. 491.

<sup>73</sup> Там само.

<sup>74</sup> Літературні вѣсти // Другъ.— 1875.— 15 (27) февр.— С. 99.

<sup>75</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 36.

<sup>76</sup> Новинки // Слово.— 1875.— 15 (27) юля.— С. 3—4; Новинки // Там само.— 14 (26) авг.— С. 3.

<sup>77</sup> Новинки // Слово.— 1875.— 15 (27) юля.— С. 4.

<sup>78</sup> Нові книжочки // Наука.— 1875.— Верес.— С. 404.

<sup>79</sup> ЦДІА України у Львові, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 37.

<sup>80</sup> Там само.— Арк. 37 зв.

просвітницьких видань для народу (невеликі книжечки науково-популярного — історія, природознавство, господарство — чи повчального спрямування) поступово здобував усе більшу кількість прихильників. Потенційні автори такої літератури переважно бачили публікації своїх текстів саме в цьому форматі. Очевидно, вплив „Матиці“ на його утвердження був мінімальним. Виділ Товариства чи його редакційний комітет працювали з готовими рукописами, тематика, структура та обсяг яких визначалися поза „Галицько-руською матицею“. Принаймні немає згадок (за кількома винятками) у збережених джерелах про цільове замовлення авторам певних текстів із визначеною наперед тематикою, стилістичним спрямуванням та обсягом. Так само немає згадок про обговорення на засіданнях виділу стратегії формування видавничого плану чи тематичних пріоритетів видавничої програми. Все залишали на розсуд авторів і тільки реагували на їхні пропозиції. Як бачимо, у середині 1870-х років кількох пропозицій вистачило, аби книговидання „Матиці“ стало нагадувати актуальні, сучасні зразки; оглядач „Друга“ навіть заявив, що „наша Матица починає тепер більше рухатися“<sup>81</sup>. Шкода, що цей стан справ тривав недовго.

1876 р. Товариство перевидало „Указатель на употребление нѣкоторыхъ буквѣ...“ і опублікувало накладом 2000 прим. першу частину праці Богдана Дідицького „Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература“. На цю амбітну працю покладали великі сподівання. „Матиця“ вирішила виплатити її авторові значний гонорар — 400 злотих ринських за дві частини (зокрема, 200 злотих ринських за першу частину обсягом 10 арк.)<sup>82</sup>. Другу частину Б. Дідицький не закінчив, а „Галицько-руська матиця“ з початком 1877 р. увійшла в період майже повної бездіяльності. Наступне видання Товариства вийшло у світ аж 1881 р.

Отже, як бачимо, виділ „Матиці“ наприкінці 60-х — у першій половині 70-х років XIX ст. намагався адаптувати свою видавничу програму до запитів галицьких русинів щодо просвітницької літератури. Результат як з огляду на кількість виданих книг, так і з огляду на їх суспільний вплив був незначним. „Галицько-руська матиця“ не змогла належно відповісти на виклики часу, виклики нової доби, яка настала в Галичині після 1867 р. Основними причинами цього, на нашу думку, були консерватизм та громадська малоактивність керівників Товариства, розчарованих некорисною для русинів „автономізацією“ Галичини. Її санкціонували цісар та австрійський уряд — давні австрофіли чи австрорусини, які домінували у виділі „Матиці“ після виходу з нього спершу А. Петрушевича (ще 1865 р.), а згодом Я. Головацького, розгубилися і знеохотилися. Вони не знали, якою має бути ефективна національна стратегія для галицьких русинів загалом, що вже казати про просвітницьке книговидання. Це був лише епізод, причому не найважливіший, для діячів, умовно кажучи, середини XIX ст.

На занепад активності „Галицько-руської матиці“ у 1870-х рр. безпосередньо, на нашу думку, вплинули дві події. Першою з них була поява коломийських просвітницьких видань після сеймових виборів 1870 р. за найактивнішої участі І. Наумовича. Насамперед це були часописи (особ-

<sup>81</sup> Літературні вѣсти // Другъ.— 1875.— 15 (27) февр.— С. 99.

<sup>82</sup> Новинки // Слово.— 1876.— 15 (27) юня.— С. 3.

ливо „Наука“), також книжечки — видань такого типу чекали і не дочекалися від „Матиці“. Успіх І. Наумовича як автора та видавця просвітницької літератури фактично поставив його вище інертної „Галицько-руської матиці“ у середовищі старорусинів та русофілів. Контраст між успіхами одного діяча і стагнацією цілого Товариства був разючий — його неодноразово відзначали навіть народовці. Заснування і цілком успішний початок видавничої діяльності „Просвіти“ мали менше значення для перспектив „Матиці“, ніж здобутки світоглядно ближчого її виділові І. Наумовича.

Другою подією було заснування 1874 р. Товариства ім. М. Качковського. Навіть не так самий факт заснування і перші дії виділу цього Товариства в Коломиї, а перенесення його головного осередку до Львова на початку 1876 р. і творення філій на провінції. Товариство ім. М. Качковського мало видавати щомісяця по книжечці — нечувана активність порівняно з „Матицею“! На тлі нової просвітницької громадської організації „Матиця“ виглядала зайвим пережитком минулого, принаймні потребувала значної корекції видавничої програми і загалом стратегії своєї діяльності. Це й спробували зробити керівники Товариства у першій половині 1880-х років, визначаючи „Матиці“ нішу видавця перодівсім наукової та науково-популярної літератури для інтелігенції.

Oleksandr SEDLIAR

**PUBLISHING ACTIVITIES OF THE SOCIETY  
„HALYTSKO-RUSKA MATYTSIA“ IN 1868—1876**

Book publishing was a priority activity of the educational society „Halytsko-Ruska Matytsia“. During the 1860—70s, given the new reality in Halychyna after adoption of the constitution of 1867, the need to intensify work on public education, the unsuccessful implementation of the publishing program of the previous years, as well as staff renewal, the Society was trying to adapt its publishing activities to new challenges and demands. It resulted in the publication of 22 books and leaflets in 1869—1876, which were thematically more diverse than previous editions. Some of them (literary collections, school textbooks, the Prayer Book of 1872) showed little difference from similar editions of „Matytsia“ of the previous years, as far as the subjects, the organization of publication preparation and impact on the readership are concerned.

The other ones (popular books on the history of Rus-Ukraine, agriculture, collections of instructive stories) were new to „Matytsia“. The leadership of the Society sought to establish cooperation with the authors of educational literature, but the passive attitude of the Austrophilic Ukrainian intelligentsia, disappointed by the constitutional changes of 1867, and lack of understanding on the part of „Matytsia“ work on the educational issues led to very modest results. In general, Halychyna's Ukrainians believed that the Society was not doing enough to support the enlightenment of the people. After the beginning of a successful educational publishing project of the famous Russophile figure Rev. Ivan Naumovich (1871—1872) and especially after the transfer of the office of the M. Kachkovsky Russophile Educational Society to Lviv in early 1876, the publishing activities of the „Matytsia“ weakened, and after 1876, they were completely terminated for several years.